

Fordításkutatás – Fordítóképzés

**(Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest,
2018. május 24–26.)**

Seidl Péch Olívia – Kóbor Márta

E mail: olivia@imk.bme.hu, kobor.marta@externet.hu

Fordításkutatás – Fordítóképzés címmel tartott konferenciát 2018. május 24–26. között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Angol-Amerikai Intézete. A fordítóképző intézmények között viszonylag fiatalnak számító Pázmány szakmai fejlődése szempontjából különösen nagy jelentőségű a konferenciának köszönhetően megerősödő régi és most újonnan alakuló, ország- és kontinenshatárokon átívelő kapcsolatrendszer.

A háromnapos nemzetközi rendezvény célkitűzései között szerepelt a fordító- és tolmácsolás világszerte intézményesült gyakorlatának összehasonlítása, illetve annak feltárása, hogy miként lehetséges a kutatási eredményeket a képzés során hasznosítani, integrálni. A szervezők expliciten olyan kérdéseket is megfogalmaztak, mint pl.: Törvényszerű, elengedhetetlen vagy szükséges-e a kapcsolat fordításkutatás és fordítóképzés között? Ha fontosnak tartják a szakemberek ezt a kapcsolatot, akkor egyirányú vagy interaktív formában képzelik-e el? A fordításkutatás oldaláról az alapkutatások vagy az alkalmazott kutatások eredményeinek, módszereinek, kérdésfeltevéseinek kell-e beépülniük a fordítóképzésbe? Szükség van-e arra, hogy a jövő fordítók és/vagy tolmácsok elsajátítsák a lehetséges kutatási módszereket, illetve a fordítóképzés feladata-e, hogy a fordításkutatás utánpótlását kinevelje? Szinte már klasszikusként köszönt vissza az a kérdés is, hogy oktasson-e fordításkutatást olyan szakember, aki maga nem kutat, vagy oktassa-e a jövő fordítóit olyan oktató, aki maga nem fordít?

A rendezvény négy plenáris előadója (Karen Bennett, Andrew Chesterman, Luc van Doorslaer, Heltai Pál) mellett huszonöt szekcióban közel kilencven előadó mutatta be kutatási eredményeit és/vagy bevált oktatási módszereit. A szekciók témakínálatában szerepelt a fordítóképzés gyakorlata, külön ennek magyarországi aspektusaival és köztük a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktató új, sokszínű fordítói generáció előadásaival (Bozsik Gyöngyvér, Dabis Melinda, Kovács Fruzsina). A konferencia további témakörei között megjelentek a kevésbé elterjedt nyelvek fordítási nehézségei és lehetőségei, az interszemiotikus fordítás, a fordítóképzés bevált módszerei és didaktikája, a kutatási eredményeken alapuló oktatás, a képzők továbbképzése, a tolmácsolásoktatás gyakorlata, a műfordítás, a genderkutatás, az audiovizuális fordítás, illetve a fordításkutatás számára releváns etikai kérdések is.

A szervezők arra is gondot fordítottak, hogy a szekciók közötti kávészünetekben finom sütemények és üdítőitalok mellett lehetőség nyíljon a különböző kontinensekről összesereglett szakemberek tapasztalatcseréjére. Pintér Károly, az Angol-Amerikai Intézet vezetője megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy

hazánkban különösen fontos olyan profi fordítók és tolmácsok képzése, akik hivatásuknál fogva mindannyian rendelkeznek a fordítói, illetve tolmács szakma gyakorlásához szükséges kompetenciákkal, ugyanakkor ismerik a fordításkutatás tudományos eredményeit is.

A konferencia sokszínű plenáris és szekcióelőadásai, illetve két kerekasztal-beszélgetése alapvetően négy kiemelt témakör köré csoportosítható, amelyek a (i) Fordításkutatás (Translation research), a (ii) Képzési tapasztalatok és rendszerek összehasonlítása: fordítóképzés alapszakon, mesterszakon és posztgraduális szinten (Translator training all over the world), a (iii) Fordítás kevésbé elterjedt nyelveken – jelenlegi helyzet és kilátások (Translating languages of limited diffusion), és az (iv) Interszemiotikus fordítás (Intersemiotic translation). E tematikába illeszkedett a felkért négy plenáris előadó gondolatébresztő bevezetője is, amelyet minden esetben élénk szakmai eszmecsere követett.

A nyitó plenáris előadásban Luc van Doorslaer fordításkutatás és fordítóképzés kölcsönhatásáról beszélt. Luc van Doorslaer 2014 óta a CETRA (Centre for Translation Studies – Leuveni Katolikus Egyetem) igazgatója és 2018 óta a Tartui Egyetem Fordítástudományi Tanszékét vezető professzor, valamint a Lingnani Egyetem (Hong Kong) és a dél-afrikai Stellenbosch Egyetem oktatója. A fordításkutatás és a fordítói gyakorlat kölcsönhatásával foglalkozó előadás fő kérdése az volt, hogy tud-e a fordításkutatás valós segítséget nyújtani a fordítói gyakorlat számára, mint ahogy abban sem lehetünk biztosak, hogy tud-e az irodalomtudomány segíteni az írónak, vagy a kultúrák tanulmányozása az alkotóművésznek? Az előadó foglalkozott továbbá a tudományterület intézményesülésének, a tudományos köztudatban való megjelenésének hatásával, hisz véleménye szerint a tudás alapú társadalomban az akadémiai diszciplínává válás megbízhatóságot sugároz. Ugyanakkor problémásnak találta az akadémiai megközelítés túlhangsúlyozását, valamint a diszciplína külső és belső fejlődése közötti egyre jelentősebb különbséget. Luc van Doorslaer utalt a fordítás fogalmának és hatáskörének további kitágulására is, mivel a Jakobson-i (1959) interlingvális, intralingvális és interszemiotikus felosztást mára egy tágabb megközelítés váltotta fel, amely már transzeditálásról, transzkreációról, translanguaging-ről, tradaptációról és lokalizációról szól, és a fordítástudományt hol interdiszciplináris, hol poli-, hol transz-, hol multidiszciplináris területként kezeli.

A másnap délelőtti plenáris előadó Karen Bennett, a lisszaboni Nova Egyetemen tanít és tagja a *The Translator* című fordítástudományi folyóirat szakmai tanácsadó testületének. Filozofikus hangvételű előadása rövid történeti áttekintést adott a Biblia görögre fordításával megszülető klasszikus fordítási filozófiától az ezredfordulóra a könyv és nyomtatott szövegformátummal szakító, zömében felhő alapú alkalmazásokban megjelenő, a CAT-eszközök használata miatt szupraszegmentálódott forrásnyelvi szöveghez vezető útról. Az előadó az interszemiotikus fordítás kapcsán kitért a mindennapjainkat jellemző multimodalitás és a hipertextuális szövegekörnyezet miatt felmerülő fordítási nehézségekre, amelyet például jól szemléltet a nonverbális tartalom (mimika, gesztusok) elvesztése a tolmácsolás során.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatójának, Heltai Pálnak a neve egybefonódott a fordítástudomány hazai intézményrendszerének kiépítésével.

Az előadás a fordítóképzésben is tárgyalandó explicitáció és implicitáció kérdéskörével foglalkozott, amelyek okaként a különböző nyelvek eltérő kognitív háttérét jelölte meg az előadó. A különböző (pl. lexiko-grammatikai, textuális, kollokációs) szinteken megvalósuló explicitáció és implicitáció függhet többek között a nyelvi normától és konvenciótól, a regisztertől és a szövegtípus konvencióitól, a kommunikáció résztvevőinek kognitív háttérétől, a relevanciától vagy akár magától a kommunikációs eszköztől (pl. sürgöny). Heltai hangsúlyozta, hogy a képzés során foglalkozni kell az explicitáció és implicitáció nyelv-párspecifikus és azon belül a fordítás irányától függő jellemzőivel. A tárgyalandó képzési anyagok között szerepelnie kell továbbá a lektorálásnak is, amelynek lényegét a teljes szöveg elemezésével és a különböző fordítási verziók összehasonlításával lehet a legjobban érzékeltetni. Ezzel a módszerrel érzékenyítjük a hallgatókat arra, hogy több jó megoldás is létezik, viszont vannak olyan hibák, amelyeket mindenképpen javítani kell.

Andrew Chesterman, a Helsinki Egyetem professzora az egész konferenciát záró előadásában a fordítástudományi elméletek legjobbjaiból, illetve azok legkívánatosabb elemeiből „szemezgetett”, amelyekre véleménye szerint szükség van a megfelelő tartalmú fordítóképzéshez. Chesterman szükségesnek látja az elsajátítandó kompetenciák meghatározását, azaz annak lefektetését, hogy mivé akarnak válni a diákok a képzés végén. Ehhez szükségük lesz a fordítástörténet során megjelenő nagy fordítóelődök (pl. Shakespeare fordítói) munkáinak elemzésére, az öntudatosság három területére (önmonitorozás, önkép, stílus), fordításetikai alapokra, a fordítási utasítás funkciójának ismeretére, a Skopos és az optimális kommunikációs stratégiák elméletére, az ekvivalencia fajtáinak használatára, a fordítási stratégiák és univerzálék helyes alkalmazására, illetve a lektorálás alapelveinek ismeretére. A hallgatóság kérdéseire és észrevételeire válaszolva Chesterman azzal egészítette ki előadását, hogy a képzési tartalmak sora folyamatosan újabb és újabb hasznos elméleti és gyakorlati elemekkel bővíthető a képzők célkitűzéseinek függvényében.

A jelentős hazai és nemzetközi érdeklődés övezte konferencia 35 országból érkezett résztvevői a plenáris előadásokat követően öt párhuzamos (általában négy angol és egy magyar nyelvű) szekcióban adtak számot kutatásaikról. Bár az időkorlátok tiszteletben tartása lehetővé tette a termék közötti átjárást, e sorok írói számára is sokszor nehéznek bizonyult a választás az érdekesebbnél érdekesebb témák és előadások között. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül számolunk be néhány olyan szekció, illetve konkrét előadó munkájáról, amely számot tarthat a hazai kollégák érdeklődésére.

Számos előadás foglalkozott a fordításkutatás és fordítóképzés gyakorlatának összekapcsolásával, illetve a különféle képzési rendszerek ismertetésével. Egy-egy holland, kínai, lengyel stb. egyetem konkrét tapasztalatai mellett átfogó képet kaphattunk több ország fordítóképzéséről. John Milton (São Paulo-i Egyetem) a braziliai helyzetet elemezte, ahol a posztgraduális (PhD) fordítástudományi programok túlsúlyban vannak a gyakorlati képzést nyújtó MA-programokkal szemben. Magyar részről Szabó Csilla (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) adott számot egy nyertes Erasmus+ pályázat, az eTransFair projekt (www.etransfair.eu) keretében folyó tevékenységekről, illet-

ve a Seidl-Péché Olívia és Ugrin Zsuzsanna közreműködésével készített, a hazai képzőintézmények szinte mindegyikére kiterjedő SWOT-elemzésről. Több hasonló, egész Szlovákiára kiterjedő felmérésre épült Martin Djovčoš (Mateja Bela Egyetem, Besztercebánya) előadása, aki – a szlovák oktatók-kutatók új generációjának képviselőjében – példaértékű együttműködésről és kezdeményezésekről számolt be.

A helyi sajátosságok és a képzési rendszerek megismerésén túl számos egyéni kezdeményezésről és kutatásról is értesülhettünk. Joacyr Oliveira, a Campinasi Egyetem (São Paulo, Brazília) oktatója a korpusz alapú oktatás lehetőségeit kutatja és valósítja meg. A jellemzően kb. 120 fős hallgatói csoportokban kevés visszajelzésre van lehetőség, így Oliveira a tanárközpontú oktatás ellensúlyozására tanuló korpuszokat hoz létre a hallgatói fordításokból. A szegmensekre bontott fordítandó anyagból a hallgatók online fordítást készítenek egy Google kérdőív segítségével, majd az órán közösen elemzik egy Excel táblában megjelenő fordításaikat. Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy egyrészt a hallgatók látják, hogy számtalan helyes lehetséges megoldás létezik, másrészt az óra a hallgatói megoldásokra épül. A hallgatók e módszer segítségével megtanulnak összehasonlítani, fejlődik az ön- és társas értékelésük.

Julián Zapata (InTr Technologies, Kanada) és Ludovica Maggi (ISIT, Párizs) előadása a fordítóprogramok használatához kapcsolódó folyamatos gépelés nehézségére, illetve a fordítási környezetekben rejlő, kihasználatlan lehetőségekre hívta fel a figyelmet. Kutatásukban azt vizsgálták, hogy növelhető-e a fordítás hatékonysága, ha a fordítónak nem magának kell a célnyelvi szöveget begépelnie, hanem elég azt a program számára lediktálnia. Az előző korok fordítói ugyanis előszeretettel mondták „tollba” (titkárnő segítségével), illetve diktafonba fordításaikat. Ezt a módszert kívánja a párizsi ISIT egy jövőbeni fejlesztése újra meghonosítani, minek köszönhetően a blattolás oktatása is előtérbe kerülhet.

Robin Edina (Eötvös Loránd Tudományegyetem) angol nyelvű prezentációja a lektorálás gyakorlatának és oktatásban való alkalmazásának összekapcsolását tekintette át saját kutatási eredményeinek és oktatói gyakorlatának bemutatásával. A hibatípustól függő – szabály alapú (kötelező), a norma alapú (a nyelvhasználat befolyásolja), a stratégiai (a befogadás és az olvashatóság megkönnyítése) és a preferenciákon alapuló – javítások különböző színnel való jelölése tudja igazán segíteni a hallgatók fejlődését, akik így könnyebben fel tudják mérni a kötelező és az opcionális javítások közötti különbséget.

Az egyik magyar szekció első előadója Veit Zita (Karl-Franzens Egyetem, Graz) volt, aki a 250 éves bécsi fordító- és tolmácképzés történeti bemutatásán keresztül világított rá arra, hogy a múltbeli és jelenlegi osztrák képzőintézmények (Bécs, Graz, Innsbruck) már a korábbi évszázadokban is három alkompetencia (a nyelvi, a kulturális és a szakterületspecifikus kompetenciák) fejlesztését tartották legfontosabb feladatuknak. Veit véleménye szerint az egyik legnagyobb gondot napjainkban az okozza, hogy a képzésre jelentkező diákok zöme már nem rendelkezik e kompetenciák megfelelő szintjével a képzés bemeneti szakaszában, így a fejlesztésük sok nehézséget jelent a képzés során, hiszen ott kell behozni a lemaradásukat.

Kóbor Márta (Pécsi Tudományegyetem) előadásának középpontjában egy olyan projekt áll, amely a hazai fordításoktatók és -kutatók közötti kapcsolatok, illetve a hozzájuk kapcsolódó kutatási területek közötti együttműködés erősítését célozza. Az Iránytű portál (www.iranytuportal.hu) egyrészt a hazai fordításoktatók és -kutatók számára igyekszik közös platformot teremteni, ahol tudományos közleményeket, kutatási eredményeket és közérdekű információkat oszthatnak meg egymással. A projekt másik részét egy fordításpedagógiai kiadványsorozat képezi *IRÁNYTŰ az egyetemi fordítóképzéshez* címmel, amelynek első kötete 2017 végén jelent meg a hazai szakfordítói kompetenciafejlesztés aktuális irányairól és fókuszairól.

Seidl-Pécs Olívia (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) előadásában a fordítástudomány számára meghatározó nemzetközi és hazai korpusz alapú kutatásokat mutatta be, kiemelve közülük az ELTE BTK Nyelv-tudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programja keretében publikált kutatásokat (melyek egyikéről külön előadásban számolt be Varga Dóra Ágnes). Szó volt továbbá azokról a fordító munkáját segítő alkalmazásokról, amelyek a korpuszok használatára támaszkodnak, s amelyek hozzájárulnak többek között a fordítások hatékonyságának növeléséhez, egyes részfeladatok automatizálásához, vagy a fordítások minőségének biztosításához. Az előadó bemutatta néhány, a korpuszok elemzésére alkalmas szoftver használatának előnyeit (pl. WordNet, ScetchEngine).

Lesznyák Márta (Szegedi Tudományegyetem) és Bakti Mária (Szegedi Tudományegyetem) a PACTE csoport 2011-es kompetenciamodellje alapján összeállított kérdőíve a fordítói, illetve tolmácsolási kompetenciák fontossági sorrendjét kívánta felmérni a hazai szakmai közegben. A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a fordításspecifikus szakmai kompetenciák közül a terminológia, míg a tolmácsolásra jellemző kompetenciák közül a menedzsment és a stresszkezelés jelentősége emelkedik ki a megkérdezettek véleménye szerint.

A konferencia több szekciója is foglalkozott a „kis nyelvek” fordítási problémáival. Az elvi kérdéseken kívül (a Lundi Egyetemet képviselő Martin Ringmat pl. a LLD [languages of limited diffusion] fogalom értelmezési lehetőségeit vizsgálta) számos gyakorlati kérdés is felmerült pl. a kis nyelveket érintő gépi fordítás problémáiról, vagy az ilyen nyelvek esetében gyakori igényként felmerülő A–B (vagy L1–L2) nyelvirányról. A B nyelvre történő fordítást és tolmácsolást kutatja például a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem (Lengyelország) két oktatója, Boguslawa Whyatt és Agnieszka Chmiel. Az L1–L2 irányú (A–B nyelv), illetve az L2–L1 irányú (B–A nyelv) fordítási/tolmácsolási gyakorlat közötti különbségeket és hasonlóságokat vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy mindkét irányba hatékony munkavégzés tapasztalható a profi fordítók és tolmácsok esetében. Boguslawa Whyatt 30 profi fordítóval végzett kísérletet, akik négy szöveget fordítottak (kettőt angolról lengyelre, kettőt lengyelről angolra). A szövegtípus és a fordítási irány alapján a felmérés tanúsága szerint nem tapasztalható időbeli eltérés a fordítások között, csak a szünetek nagyságával mért koncentrációvizsgálat mutatta ki, hogy az L2-re történő fordítás nagyobb nehézséget okozott.

Agnieszka Chmiel kutatásában 24 profi lengyel tolmács vett részt, akiknek a munkanyelve az angol. A kutatás a tolmácsolási feladat három alappilléret (munkamemória, értés, szövegprodukción) vizsgálta L1–L2 irányú (A–B nyelv), illetve L2–L1 irányú (B–A nyelv) tolmácsolási szituációban. Az eredmények megerősítették az előzetes várakozásokat, miszerint L1-en jobb a munkamemória, a szövegfelismerés és az értés, L1–L2 irányba pedig jobb az anticipációs készség. A jövő – és a többi közép-kelet-európai „kis” nyelv – szempontjából praktikus tehát, hogy nem feltétlenül kellene a két irányra két külön tolmácsot alkalmazni, ugyanakkor az L2-re történő tolmácsolásnál számolni kell azzal, hogy a kiejtés nem anyanyelvi.

A konferencia fiatalos lendületét, színes és változatos tematikáját remekül illusztrálta Kamerunban élő magyar kollégánk, Ernst-Kurdi Eszter (Institute for the Development of Languages and Translation in Africa) előadása. Az általa bemutatott kreatív – európai szemmel nézve talán meglepő, de rendkívül hatékony – oktatási módszerekkel többszáz féle afrikai anyanyelvű „fordítójelölt” mélyülhet el a szövegértelmezés rejtelmeiben – a hasonló előadások hallgatósága pedig új impulzusokban, saját praxisában is alkalmazható ötletekben.

A konferenciát a szombati plenáris előadás előtt két kerekasztal-beszélgetés zárta. Ezek egyike a kevésbé elterjedt nyelvek, a másik a fordítóképzés magyarországi és nemzetközi képviselőivel igyekezett megvitatni a résztvevőket leginkább érdeklő/érintő kérdéseket elsősorban a piaci igények, illetve a megrendelői, a politikai és az etikai szempontok fordítóképzésben játszott szerepéről.